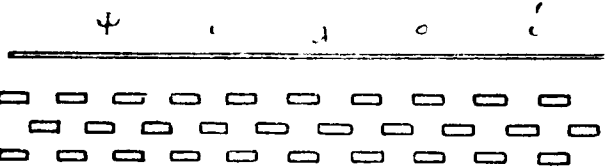

την τακτική μονάδα και διαιρείται εις δύο τμήματα. καλούμενα έκαστονταρχία. Διοικείται υπό τεσσάρων αξιωματικών· δύο, τοποθετούμενοι εις τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερὸν τοῦ πρώτου ζυγοῦ, ἐκπληροῦν τὰ καθήκοντα λοχαγοῦ· οἱ δύο ἄλλοι, τοποθετούμενοι εἰς τὸν τελευταῖον ζυγὸν τῶν αὐτῶν στοιχίων, εἶνε οἱ ὑπολοχαγοί. Ὁ στρατιώτης κατέχει τρεῖς πόδας ἐν τῷ ζυγῷ καὶ τῷ στοιχίῳ, δηλαδὴ 0,90 μ. ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ· δίδουν εἰς αὐτὸν περὶ τὰ 0,35 μ. περισσότερον παρὰ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἐξ αἰτίας τοῦ ὀπλισμοῦ, ὅστις δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐπαφὴν τῶν ἀγώνων. Μία σπείρα 140 ἀνδρῶν σημειώνει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐν ὀρθογώνιον 42 ποδῶν βάσεως, ἢ μετώπου καὶ 30 ποδῶν ὕψους ἢ βάθους. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος τῶν 30 ποδῶν εἶνε ἀμετάβλητος, διότι ἡ σπείρα ἔχει πάντοτε 10 ζυγοὺς. Ὅταν ἡ λ. ἐγκαταλείπει τὴν διάταξιν μάχης μετὰ διαστήματα διὰ τὴν λάβην τῆς διατάξεως ἀγῶνος, ἢ γραμμὴ ἀποβαίνει πλήρης· αἱ σπείραι ἀναπτύσσονται, οἱ ζυγοὶ καὶ οἱ στοιχοὶ ἀνοίγουν καὶ διπλασιάζουν τὰς ἀποστάσεις τῶν καὶ τὰ διαστήματα τῶν, ὥστε ἕκαστος λεγεωνιστὴς διαστέθει 6 πόδας κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν, ἤτοι 1,80 μ. Τὸ διάστημα τοῦτο τοῦ εἶνε ἀναγκαῖον διὰ τὸν χειρισμὸν τοῦ ξίφους καὶ τῆς ἀσπί-

Σχ. 1

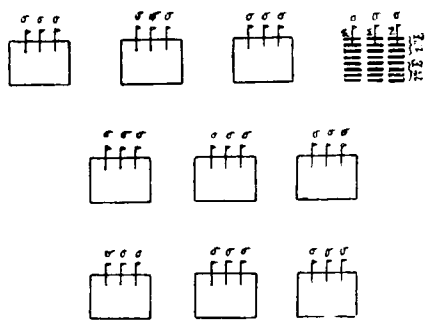
δος, συμφυοῦς πρὸς τὸν ἀγῶνα σώματος πρὸς σῶμα. Ἐν τῇ πάλῃ μεταξὺ τῆς φάλαγγος καὶ τῆς λ., ὁ λεγεωνιστὴς τοῦ 1ου ζυγοῦ ἔχει λοιπὸν ἀπέναντί του δύο φαλαγγίτας καὶ 12 σαρίσσας. Διὰ τὴν ἀντιστή εἰς τὸ ἱπικόν, ἢ κάλλιον διὰ τὸν πολιορκητικὸν πόλεμον, λαμβάνει χώραν τὸ ἀντίθετον. Ἡ διάταξις ἀποβαίνει πλειότερον πυκνὴ διὰ τῆς συσφιγέσεως τῶν στοιχίων, οἵτινες συμπληροῦνται εἰς 11|2 πόδας.

Ὅταν ἡ ῥωμαϊκὴ τακτικὴ, ὅπως καὶ ἡ ἑλληνικὴ τακτικὴ, παραδέχεται τρεῖς διαφόρους σχηματισμοὺς: 1ον) Τὴν διάταξιν ἀγῶνος, ἀνοικτὴν ἢ ἀνεπτυγμένην· οἱ στοιχοὶ καὶ οἱ ζυγοὶ κατέχουν διάστασιν 6 ποδῶν. 2ον) Τὴν διάταξιν ἐλιγμοῦ, παρελάσεως ἢ ἐπιθεωρήσεως· αἱ διαστάσεις εἶνε μειωμέναι εἰς τὸ ἕμισον. 3ον) Τὴν ἐν μάχῃ διάταξιν· αἱ διαστάσεις μειωμέναι εἰς τὸ τέταρτον. Ἡ 2α διάταξις ἦτο ἡ πλέον συχνὰ χρησιμοποιουμένη. Ὡς ἐκ τοῦ μικροῦ βεληνεκοῦς τῶν ὀπλων, αἱ σπείραι διετήρουν τὰ διαστήματα τῶν 3 ποδῶν καὶ ἐγγύατα τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ ἀνεξαρτησία ἐκάστου τμήματος τῆς γραμμῆς ἔδιδεν εἰς τὴν διάταξιν μεγάλην εὐκίνησιαν καὶ ἐπέτρεπε τὸν ἐλιγμὸν εἰς ὅλα τὰ ἐδάφη καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐννοίας. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὤφειλον νὰ ἀγωνισθοῦν, αἱ γραμμαὶ ἴσταντο, οἱ γροσφομάχοι διέρρηγον διὰ τῶν μεταξὺ τῶν σπειρῶν κενῶν· εἴτα οἱ ἀστάτοι ἢ ραιοῦντο ἐν ἐκάστῃ σπείρᾳ. Ἡ ἀρμύρα αὕτη ἠδύνατο νὰ γίνῃ εἴτε ἐκ τοῦ κέντρου, εἴτε ἐξ ἑνὸς ἀκραίου στοιχοῦ ἐκάστου τμήματος. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ γραμμὴ ἀπέβαινε πλήρης, μήκους ἴσου πρὸς τὸ τῆς γραμμῆς μετὰ κενά, πύξημένη κατὰ τὸ μέτρον μᾶς σπείρας. Ἰδοὺ τὴν ἐλάμβανε χώραν ἐν τῷ ἀγῶνι. Οἱ γροσφομάχοι, διεσπαρμένοι ἐμπροσθεν τοῦ στρατεύματος, ἔκαναν ἀρχὴν τῆς πάλης, ὅπως οἱ ψιλοὶ Ἕλληνες. Ἀμα ἀνεκαλοῦντο, ἀπληθυνθῆσαν τὸ μέτρον τῶν ἀστάτων, διαρρέοντες διὰ τῶν πλευρῶν καὶ τὸν διακένον τῆς λ. καὶ συνετάσσοντο εἴτε ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῶν τριαρίων, εἴτε ὀπισθεν τῆς διατάξεως. Οἱ ἀποκαλυπτόμενοι ἀστάτοι κατεῖχον 6 πόδας· αἱ σπείραι ἐξηφανίζοντο ἐν τῇ γραμμῇ, ἥτις οὐδεμίαν προσέφερε διάλειψιν συνεχείας ἐκ τοῦ δεξιοῦ εἰς τὸ ἀριστερὸν. Τότε ἐλάμβανε χώραν ὁ ἀληθὴς ἀγῶν. Οἱ ἀστάτοι τῶν δύο πρώτων ζυγῶν ἐξηκόντιζον τοὺς ὕσους τῶν καὶ ἐχρησιμοποιοῦν τὸ ξίφος τῶν, ὅπως περιγράφεται ἀνωτέρω. Αἱ ἄλλα δύο γραμμὰ ἐχρησίμευον ὡς στήριγμα τῆς πρώτης γραμμῆς καὶ ὡς ἐφεδρεία. Ἐάν οἱ ἀστάτοι δὲν ἠδύνατο νὰ φέρουν ἀποτελεσματὸν, ἢ δευτέρα γραμμὴ ἐξεκίνησε διὰ τὴν ἐνίσχυση ἢ τοὺς ἀντικαταστήσει. Αἱ σπείραι τῶν πρυγῆτων ἦσαν ἴσαι καθ' ἀριθμὸν, δύναμιν, ὀπλισμὸν, ἐκτός τοῦ ὕσου, ὅστις εἶνε βραχυτέρος, ἀνεπτύσσοντο καὶ διεσχίζον τὰς ἀραιωμένους σπείρας τῆς πρώτης γραμμῆς διὰ τῶν διακένων τῶν στοιχίων. Οἱ πρυγγῆτες ἐπανήρχον τὴν πάλην μετὰ τὴν σειρὰν τῶν καθ' ὁμοῖον τρόπον μετὰ τοὺς ἀστάτους. Ἐάν αἱ προσπάθειαι τῶν δύο προηγούμενων γραμμῶν ἀπέβαινον ἀνευ ἀποτελέσματος, τότε παρέβαινον οἱ τριαρίοι ὡς τελευταία ἐφεδρεία. Διὰ τὴν πραγματοποιοῦνται παρόμοιοι ἐλιγμοὶ ὑπὸ τὰ βλήματα τοῦ ἐχθροῦ, ἔδει ὅπως ἕκαστος λεγεωνιστὴς εἶνε στρατιώτης ἐλεγκτός, οὕτω τὸ πᾶν ἐτίθετο ἐν ἔργῳ διὰ τὴν ἐξυψοῦσαι τὸ θάρρος τῶν τέκνων τῆς Ρώμης· καὶ ἐδῶ ἀκόμη ἡ ἀρχαιότης μᾶς χορηγεῖ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα τὰ σημερινὰ ἔθνη θὺ ἐπρεπε νὰ μιμῶνται. Οἱ Ῥωμαῖοι (τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Δημοκρατίας) οὐδέποτε ἀπεκοιμήθησαν εἰς μίαν πλάνον ἀσφάλειαν, εἰς μίαν μοιρολατρικὴν ἀπάθειαν. Ἐγνωρίζον, ὅτι ὁ ἀνθρώπος τοῦ πολέμου δὲν ἀποσχεδιάζεται καὶ ὅτι αἱ ἐπιτυχία τὰς ὁποίας εἶχον ἀποκτιθεῖν δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθοῦν, εἰμὴ ἀντὶ μᾶς συνεχοῦς ἐνεργείας καὶ μᾶς ἐπαγρυπνήσεως καθ' ὅλας τὰς στιγμὰς.

Ἐλέγθη ἀνωτέρω ὅτι ὁ δεύτερος σχηματισμὸς κατὰ σπείρας προσέφερε μεγάλην εὐκίνησιαν. Τῷ ὄντι οἱ ἐν πορείᾳ ἐλιγμοὶ ἐξτελοῦντο μετὰ ταχύτητος. Ἰδοὺ παραδείγματα τινα: Ἐάν μια λ., ἐγκαταλείπεται τὸ στρατοπέδον τῆς, ἐμῖνιθανε παρὰ τῶν προδρομῶν, ὅτι ὑπῆρχε πιθανότης νὰ συναντήσῃ τὸν ἐχθρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου πορείας τῆς, διετίθετο εἰς μίαν φάλαγγα ἐσχηματισμένην ἐκ τριῶν τεμαχίων· τὸ πρῶτον περιελάμβανε τοὺς ἀστάτους, πορευομένους κατὰ

σπείραν, διὰ τοῦ δεξιοῦ ἢ τοῦ ἀριστεροῦ, τὸ δεύτερον τοὺς πρυγγῆτας καὶ τὸ τρίτον τοὺς τριαρίους· ἡ πορεία ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν γροσφομάχων. Φθάνοντες ἐγγὺς τοῦ ἐχθροῦ, ἀνεπτύσσοντο, κλίνοντες δις καθ' ὁρθὴν ἐν ἐκαστῷ τεμαχίῳ· αἱ γραμμὰι εὐρίσκοντο διατεταγμέναι ἐν τῷ σχηματισμῷ μάχης καὶ ἤρχει νὰ λάβουν τὰς ἀποστάσεις γραμμῆς, ἤτοι 300 πόδας, διὰ τὴν ἐπιτύχουσαν τὴν ἀκριβῆ διάταξιν. Ἐάν τούταντιόν ὁ ἐχθρὸς ἀνεμένετο ἐπὶ τοῦ πλευροῦ τῆς πορείας, ἐσχηματίζοντο ἐπὶ τριῶν φαλάγγων, πορευομένων παραλλήλως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μετώπου μετὰ διαστήματα μεγαλύτερα ἢ μικρότερα, ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους. Ἐν τῇ περιπτώσει καθ' ἣν ὁ σχηματισμὸς μάχης ἐμελλε νὰ γίνῃ δεξιῶ, ἐξεκίνουν ἐκ τοῦ στρατοπέδου μετὰ τοὺς ἀστάτους δεξιῶ, τοὺς πρυγγῆτας εἰς τὸ κέντρον, τοὺς τριαρίους ἀριστερῶ, καὶ ἐν ἐκαστῇ φάλαγγι ἡ 10ῃ σπείρα ἐπὶ κεφαλῆς. Ἐάν ἀνεμένον τὴν προσβολὴν ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ, ἡ διάταξις ἀνεστρέφετο, ἢ φάλαγγς τοῦ ἀριστεροῦ συνετίθετο ἐξ ἀστάτων, ἢ τοῦ κέντρου ἐκ πρυγγῆτων, ἢ τοῦ δεξιοῦ ἐκ τριαρίων καὶ ἡ 1ῃ σπείρα ἐπορεύετο ἐπὶ κεφαλῆς. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἔπρεπε νὰ παρασκευασθοῦν πρὸς ἀγῶνα, αἱ φάλαγγες ἴσταντο, αἱ σπείραι ἐδιώρθων τὴν ζυγίσιν τῶν καὶ τὴν ἀποστάσιν τῶν, ἔκαναν ἀτομικὴν στροφὴν περὶ σταθερὸν ἄξονα πρὸς τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐκάστη γραμμὴ κατελάμβανε τὸ διάστημα τῶν 300 ποδῶν. Οἱ γροσφομάχοι προῆπιζον πάντοτε τὸν σχηματισμὸν. Ἐν τούτοις ἠδύνατο αἱ πληροφορία νὰ ἦσαν ἐσφαλμέναι καὶ ὁ ἀναμενόμενος ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ ἐχθρὸς νὰ ἀνεφαίνετο ἐξ ἀπίνης ἐκ τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ, χωρὶς νὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιχειρηθῇ εἰς γενικόως ἐξελίξιον εἰς ὀλόκληρον τὸν στρατὸν· εἶνε, ἢ περιστασιακῶς τὴν ὁποῖαν ὁ Μέτελλος ἔδει νὰ λύσῃ πρὸ τῆς μεγάλης μάχης τῆς Μοκθούλης. Αἱ λ. ἐβάδιζον ἐπὶ τριῶν φαλάγγων· οἱ ἀστάτοι ἀριστερῶ, ὅταν ὁ Ίουγουρθας ἀνεφάνη ἐπὶ τοῦ ἀντιθέτου πλευροῦ· ὁ Μέτελλος ἐσταμάτησε τὰς φάλαγγας, διέταξε στροφὴν κατὰ σπείραν δεξιῶ, εἴτα ἡ γραμμὴ τῶν ἀστάτων διέσχισε διανοητικῶς τὴν γραμμὴν τῶν πρυγγῆτων καὶ τῶν τριαρίων καὶ ἤχθη εἰς 600 βήματα ἐν μετώπῳ· ἡ γραμμὴ τῶν πρυγγῆτων διέσχισε τὴν τῶν τριαρίων καὶ ἐτοποθετήθη εἰς 300 βήματα ὀπισθεν τῶν ἀστάτων. Ἡ φυσικὴ διάταξις μάχης εἶχεν ἀναληφθῆ, μόνον ἡ 10ῃ σπείρα ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς ἐκαστῆς γραμμῆς· εὐρίσκοντο δι' ἀναστροφῆς. Ἐάν ὁ ἐχθρὸς, ἀντὶ νὰ κατέχῃ ἐπὶ τοῦ πλευροῦ γραμμὴν μάχης, παρῆλληλον τοῦ ἄξονος τῆς φάλαγγος, ἦτο τοποθετημένος· καθέτως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς πορείας καὶ, κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πορείας ταύτης, ἐπεχείρουν περὶ αὐτὸν κίνησιν διὰ στροφῆς κατὰ γραμμὰς διὰ νὰ λάβουν θέσιν παρῆλληλον. Τέλος, ἐάν ὁ ἐχθρὸς ἠπέλει τὴν οὐρὰν τῶν φαλάγγων, ἀπεκαθίστων τὰς γραμμὰς, κἀνοντες προκαταβολικῶς τὸν ἐξελίγμῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἀπέδεδοντο εἰμὴ τὸν ζῶνον τῆς λ.

Βλέπει τὴν ἐκ τῶν προηγουμένων, ὅτι ἡ λ. ἐκέρχτο εὐκίνησιαν τοιαύτην, ὥστε ἠδύνατο νὰ κινή μετῶπον πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ οὐνόητοτε πλεονᾶ καὶ ἂν ἤρχτο ἡ προσβολὴ του. Ἐν τούτοις ὁ δεύτερος κατὰ σπείρας σχηματισμὸς δὲν διήρκεσε ὅσον χρόνον καὶ ἡ δημοκρατία καὶ ἐξηφανίσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μαρίου διὰ τὴν κινή θέσιν εἰς διάταξιν πλειότερον τελειοποιημένην. Τῷ ὄντι μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου, προσέβαλλον πάντοτε κατὰ μέτρον· ἦτο ἀγὼν ἀνδρῶς πρὸς ἀνδρα, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἀνώτερος ὀπλισμὸς τῶν Ῥωμαίων ἢ ἐπιδεξιότης τοῦ λεγεωνιστοῦ, ἢ διαδοχικὴ θράσις τῶν γραμμῶν ἔμελλε νὰ ἔξασκη πρωτεύουσαν ἐπίδρασιν. Ἀλλ' ὅταν διὰ τῶν στρατηγημάτων του, τῶν ἐλιγμῶν του, τῶν τακτικῶν του συνδυασμῶν, ὁ Ἀννίβας ἐνίκα τοὺς Ὑπάτους καὶ ἔθετε τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἰταλίας εἰς δύο δακτύλους ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς, οἱ Ῥωμαῖοι ἐμελέτησαν ἐπὶ τῶν αἰτιῶν τῶν πολλαπλῶν καταστροφῶν τῶν, τὰς ὁποίας εἶχον ὑποστῆ καὶ ἠνθῶσαν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ νικήσουν τοὺς ἀντιπάλους τῶν, εἰμὴ συμμορφούμενοι πρὸς τὴν μέθοδον τῶν πολέμων καὶ ἐγκαταλείποντες τὸν θεμελιώδη τῶν σχηματισμῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ μέχρι τότε ἠγωνίζοντο. Ὁ Πόπλιος Σκιπίων ἀπεμακρύνθη πρῶτος τῶν ἀρχαίων συνηθειῶν καὶ ἀντὶ τὴν πρῶτα πάλιν τὸν ἐχθρὸν ἐπὶ ἐνός μόνου μετώπου, τοῦ ὁποῖου τὸ κέντρον κατεῖχετο ὑπὸ τῶν καλλιτέρων στρατευμάτων

Σχ. 2. Σ=Σπείρα, Ε=Ἐκαστονταρχία

εἰλίσσεται πρὸ τῶν Καρχηδονίων καὶ ἔδιδεν οὕτω εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς λ. προορισμὸν τῶν ὁποῖων δὲν ἔσχον ἀκόμη μέχρις αὐτοῦ. Ὅπως εἰς τὴν μάχην τῆς Ἰλίπας (208) αἱ ῥωμαϊκαὶ λ. ἦσαν τοποθετημένα εἰς τὰς πτέρυγας, ἐχούσαι τὸ ἱπικόν ὀπισθεν τῶν, οἱ δὲ Ἴβηρες εὐρίσκοντο εἰς τὸ κέντρον. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐνάξεως τῆς πάλης, ὁ Σκιπίων διεύθυνε τοὺς λεγεωνιστὰς λοξῶς δεξιῶ καὶ ἀριστερῶ ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν Καρχηδονίων, ἐνῶ τὸ ἱπικόν του ἐκδηλόει πλευρικὴν προσβολὴν καὶ τὸ κέντρον τῆς ἐπὶ τὸ πόλιον τῆς γραμμῆς ὑπὸ τῆς ἀπειλῆν. Εἰς τὴν Ζάμαν (202) οἱ ἀστάτοι, οἱ πρυγγῆτες καὶ οἱ τριαρίοι συνηθώθησαν ἐπὶ μᾶς μόνῃς γραμμῆς ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν ἀστάτων. Εἰς τὴν μάχην τῶν Μεγάλων πεδίων, συναρθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος πρὸς τὸν Σόφακα καὶ τὸν Ἀσδρούβαν (203), ἡ ἀνεξαρκησία τῶν γραμμῶν ἐκδηλοῦται κατὰ τελειότερον ἀκόμη τρόπον, διότι, ἐνῶ οἱ ἀστάτοι συγκερατοῦν κατὰ μέτωπον τὰς τριπλαθείας τῶν Καρχηδονίων, οἱ πρυγγῆτες καὶ οἱ τριαρίοι ἐλίσσονται διὰ τῶν πτερύγων καὶ προσβάλλουν τὸν ἐχθρὸν ἐπὶ τῶν πλευρῶν. Ὁ Αἰμιλι-